Karl Kerényi, *Mytologie Řeků I: Příběhy bohů a lidí*, př. J. Binder, Praha: Oikúmené, 1996, s. 77–79, 117–124 (zkráceno)

Zeus a Héra

Podle většiny vyprávění byla pravou Diovou manželkou jeho sestra Héra: jméno, které v našem jazyce kdysi patrně znamenalo „Paní“, „Velitelku“. Už jsme slyšeli, že si Héra nejmladšího bratra zvolila za manžela hned při jeho narození. Na vůdčí úlohu bohyně při tomto sňatku poukazuje také Homér v onom zpěvu *Íliady*, kde Héra láká Dia k zopakování svatby. To se odehrálo na Gargaru, nejvyšším vrcholu maloasijského pohoří Ída, a patří to sice včetně celého vyprávění o Diově svedení a uspání také do naší mytologie, ale má to svůj význam jen v díle básníkově. Proto tu celý příběh nevylíčíme, jenom si oživíme vzpomínky na starší události, které jsou v něm obsaženy.

K svedení patřilo také kouzlo lásky. Héra proto navštívila Afrodítu a dostala od ní *kestos himás,* kouzelný pás, který bohyně nosila na prsou. Při této návštěvě padne zmínka o době, kdy Zeus svrhl otce Krona pod zem a do moře. Tehdy žil Zeus s Hérou v palác Ókeana a Téthye, kteří převzali božské děti z Rheiných rukou a ukrývali je. Sourozenecká dvojice vstoupila na svatební lože bez vědomí rodičů, potají. Podle jiného vyprávění došlo k svatbě u Ókeana, na západním okraji země, ne však potají. Zde stál Diův palác a jeho lože. Sem přišli všichni bohové se svými svatebními dary. Země darovala zlatá jablka, jež jsou známa jako jablka Hesperidek. Přinesla zázračný strom s plody mladé nevěstě. Héra plody obdivovala a pověřila jejich hlídáním v zahradě bohů hada.

Avšak vyprávění o tajné svatbě dvojice nejvyšších bohů převládají. Známe také příběhy a vyobrazení nevýslovných Héřiných milostných úsluh. Obyvatelé ostrova Samu vyprávěli, že se tajný sňatek odbýval na jejich ostrově a ve vší tajnosti trval po tři sta let. Později, když Zeus vítězstvím nad Títány utvrdil svou moc a zaujal místo na Olympu, zasedala a stolovala Héra s bohy po vládcově boku. Byla vládkyní „se zlatým trůnem“ a měla svůj trůn i na jiných vrcholcích. V kraji Argolis na Peloponnésu byla hora, která se dříve jmenovala Thronax, „Trůnní vrch“, anebo Thornax, „Stoličník“, kdežto později Kokkyx, „Kukaččí vrch“. Vyprávěl se o tom tento příběh:

Zeus uviděl Héru o samotě, stranou od ostatních bohů, a zatoužil ji svést. Proměnil se proto v kukačku a usedl na zmíněnou horu. Téhož dne rozpoutal strašlivou nepohodu. Bohyně se doplahočila na vrchol a usedla na místě, kde stál později chrám Héry Teleie, „Héry Naplněné“. Když ji kukačka zpozorovala, snesla se jí do klína. Bohyni bylo zkřehlého, chvějícího se ptáka líto a přikryla ho svým rouchem. Zeus vzal na sebe okamžitě svou vlastní podobu a chtěl z Héry učinit svou milenku. Héra se vzpouzela při pomyšlení na svou matku, dokud neslíbil, že se s ní ožení. Dovídáme se také, že Héra byla jediná sestra, které se dostalo rodem plně rovného manžela, vlastního bratra. U nás smrtelníků by naopak byla společná matka na překážku.

Podle jiného vyprávění se posvátná svatba konala na hoře Kithairónu v Boiótii. Tam unesl Zeus svou nevěstu z ostrova Euboie. Tento dlouhý ostrov, nazývaný „Kraj v němž se daří kravám“, patřil Héře, jejímž posvátným zvířetem byla kráva a která prý měla kravské oči. V dětském věku žila na Euboii pod dohledem chůvy jménem Makris, „Dlouhá“, jak jinak také ostrov nazývali. Makris hledala unesenou dívku na protilehlé pevnině a octla se nedaleko místa, kam se božská dvojice skryla. Horský bůh Kithairón jí namluvil, že s Diem leží v úkrytu Létó. Jak jsme již podotkli, budeme o této další velké manželce našeho nejvyššího boha později ještě hovořit.

O Héřině osamělosti, o její odluce od druhých bohů i od manžela, kolovala zvláštní vyprávění. Homér na ně naráží, když v líčení manželské hádky mezi dvojicí olympských vládců Zeus říká: „Na tvůj hněv nedbám, i kdybys prchla až na nejzazší konec země a moře, kde v hlubinách Tartaru sedí Íapetos a Kronos a nezahřeje je slunce ani nezchladí vánek; i kdyby ses na své pouti dostala až tam, nic bych na tebe ani na tvůj hněv nedbal!“ Ze svých potulek, které ji vedly do nejhlubších temnot, se Héra vždycky vracela k manželovi. Vyprávělo se, že kdykoli se vykoupala v prameni Kanathu nedaleko Argu, stala se znovu pannou. Koupala se však jen, aby s Diem vždycky znovu slavila svatbu.

Mezi všemi bohyněmi byla Héra jediná, která v manželství nehledala mateřství, nýbrž naplnění. Děti mohla rodit i bez Dia, sama ze sebe. Tak porodila v hněvu delfského Týfaóna, když Zeus přivedl na svět Palladu Athénu; stejně tak i Héfaista a patrně také Area, jak ještě uslyšíme. Héfaistos a Arés byli především Héřini synové, přestože bývají zároveň považováni za syny Diovy. Kromě toho se vypráví o dvou Héřiných dcerách, které porodila Diovi: byly to Hébé a Eileithyia. Eileithyia byla bohyně, která pomáhala ženám v porodních bolestech. Jestliže byla při této příležitosti povolána jiná bohyně, třeba sama Héra nebo Artemis, byly pak v této působnosti také Eileithyiemi. Hébé naproti tomu znamená „Květ mládí“. Byla obrazem své matky v její úloze Héry Pais, „Héry dívky“. Když se

hrdina Héraklés, syn Dia a smrtelné královny Alkmény, který byl svým jménem, „Héřina sláva“, i svým utrpením a činy s Herou nejtěsněji spjat, stal bohem, dostal nakonec na Olympu Hébu za manželku.

Héra, Arés A Héfaistos

Je načase promluvit o Héřiných synech, o Areovi a Héfaistovi Podle Homéra byli oba také synové Diovi, podle Hésioda jím byl jen Arés. Přesto o něm u Homéra Zeus prohlásil, že ho nenávidí poněvadž si libuje v samých sporech, válkách a bitvách, jako Héřin syn se podobá matce a patří vlastně tamtéž co Títáni: do nejzazších hlubin Tartaru. Arés však se podle Homérova líčení matce zpronevěří. Neuznával vůbec Themidu, a když se mu zlíbilo, pomáhal nepříteli. Když ho Athéna zasáhla kamenem a on se nedůstojně natáhl, byla jeho obří postava sedm set stop dlouhá. Když byl „kovový Arés“ raněn, řval jako devět nebo deset tisíc mužů.

Nijak zvlášť důstojně nevystupuje u Homéra ani Héfaistos Víme, že kulhal a že se spíše podobal trpaslíkovi než obru; zato byl alespoň mistrným umělcem a prostředníkem smíru mezi svými rodiči: smích, který vzbudil na Olympu mezi bohy, zabránil hrozící roztržce. Z popisu obou bratrů u Homéra je patrné, jak náš největší básník nenáviděl válku a boj. Patrně jemu vděčíme za to, že o Areovi tak málo víme: vlastně jen o jeho původu z Héry a o jeho spojitosti s drsnou zemí Thrákií. Jméno, které beztoho znělo podobně jako *ará,* „kletba“ – ovšem také „modlitba“ – bylo téměř jiným výrazem pro válku, a vyprávění, která ukazovala kdysi boha důvěrněji, patrně jako chlapce, upadla v zapomenutí.

Jako chlapce zobrazují Area Etruskové, jimž v tom byli vzorem staří řečtí umělci. Také příběh o početí boha bez účasti otce s dochoval jen u Římanů. Určitě si ho nevymysleli sami, protože právě taková vyprávění byla charakteristická pro bohyni Héru. Bez otce se přece narodil i Týfón, jeden z Héřiných synů, na něho tu nesmíme zapomenout. Jím začněme, poněvadž nyní si povím o Héře jakožto matce. To její postava je jednotícím prvkem následujících příběhů.

Héřina početí

Vzpomeneme si, že delfské dračici, kterou Apollón později usmrtil, svěřila Héra do opatrování draka Týfaóna, kterého přivedla veliká bohyně na svět ze zlosti na manžela, když Zeus zrodil Palladu Athénu. Rozlícená Héra, jak se vypráví, promluvila tehdy k shromáždění nesmrtelných bohů:

„Slyšte mě všichni, bohové i bohyně, jak se mě Zeus jako první opovažuje tupit, když se se mnou oženil. Beze mne teď přivedl na svět Athénu, která vyniká nad všechny nesmrtelné bohy, zatímco můj syn, kterého jsem porodila, Héfaistos, jez nás nejneduživější. Vlastníma rukama jsem ho hodila do moře, ale Thetis, Néreovna, se ho ujala a se svými sestrami o něho pečovala – byla by nám mohla prokázat jinou službu! Ukrutnice úskočný, jak ses opovážil přivést na svět Athénu? Nebyla bych ti ji mohla porodit já? Byla jsem přece údajně tvou manželkou. Teď se vynasnažím mít syna, který vynikne mezi bohy! A přitom neposkvrním ani svoje, ani tvoje lože a nepřijdu za tebou. Vyhnu se ti zdaleka a budu držet s ostatními bohy!“

Poté se Héra odebrala stranou i od ostatních, modlila se a přitom bušila do země dlaní: „Slyšte mě, Gaio a Úrane tam nahoře, i vy, Títáni, kteří sídlíte pod zemí v Tartaru, vy, od nichž pocházejí bozi i lidé: všichni mi dopřejte sluchu a dejte mi syna, o nic slabšího, než je On sám! Oč byl Zeus mocnější než Kronos, o to nechť je mocnější můj syn!“ Bušila do země svou silnou rukou. Pohnula se Země, zdroj života, a Héra se zaradovala, neboť tušila, že cíle je dosaženo. Od toho dne po celý rok nevstoupila k Diovi na lože, ani neusedla po jeho boku na trůn, kde se s ním dříve radívala. Zůstávala ve svých chrámech a přijímala oběti. Ale když po roce nadešel její čas, porodila cosi, co se nepodobalo ani bohům, ani lidem: Týfaóna, hroznou pohromu pro smrtelníky. Héra ho přinesla do Delf a dračice se ho ujala.

Příběh o Areově početí, jak jej vypráví jeden latinský básník, zní podobně, a přesto jinak. Bohyně Gaia se tu objevuje jako matka rostlin, a zejména květin, vzývaná Římany jako „Bohyně květin“, Flora. Sama se ujímá slova a vypráví téměř týž příběh, který jsme slyšeli. Manželka vládce bohů byla ze známého důvodu uražena a chtěla zkusit všechno možné, aby bez manžela otěhotněla. Byla již na cestě k Ókeanovi, aby si vyprosila útěchu a radu, zastavila se však u paláce zmíněné velké bohyně, a ta jí dala bylinu – podle tohoto vyprávění květinu, podle jiného zase travinu – čarovný prostředek, jehož dotykem nabude plodnosti i nejneplodnější stvoření. Bohyně se byliny dotkla a počala boha války. S útěžkem se odebrala zpět do Thrákie a porodila syna, boha války.

Héfaistos – podle vyprávění samotné Héry – nepřišel na svět bez přičinění otce, nýbrž jen jako – jak ještě uslyšíme – předčasné porozené nedochůdče. Příběh nepůsobí o nic méně starobyle a hodí se právě tak do dřevních dob, jako vyprávění o početí bez manžela. Hésiodos dal přednost druhé variantě a vypráví, že

Héra porodila sama ze sebe v soupeření s vlastním manželem nejdovednějšího umělce mezi Úranovými potomky. Tyto příběhy by zde mohly již následovat, kdyby se nebyla z jednoho starého vyprávění o Areovi dochovala alespoň stopa. Ve spojitosti s tím uslyšíme poněkud více o jednom dalším, velice starobylém motivu naší – a nejen naší – mytologie: o motivu božských blíženců.

Arés a Alóeovci

Vyprávělo se, že Ótos a Efialtés byla dvojčata, kterým nebylo souzeno dlouho žít. Jejich otcem byl Alóeus, jehož jméno souvisí s *alóé* a *halós,* „okrouhlé místo“ a „kotouč“. Jejich matka Ífimedeia říkala, že jejich otcem je Poseidón. Byla do tohoto boha zamilovaná, ustavičně chodila k moři, nabírala vodu do dlaní a lila si ji na ňadra, dokud s ní Poseidon nezplodil dvojčata. Podle slavného lovce Óríóna, o němž si ještě povíme, to byli překrásní chlapci. Životodárná Země z nich vypěstovala obry. V devíti letech měřili už devět loktů do šířky a devět sáhů do délky. To znamenalo přesněji, že za měsíc poporostli o devět „palců“. Vyzvali bohy na Olympu k boji a zamýšleli navršit horu Ossu na Olymp a na Ossu Pélion, a tak vystoupit na nebe. Byli by také svůj záměr provedli, kdyby byli dospěli v jinochy. Ale Apollón je dříve usmrtil.

Jedním z nevázaných činů Alóeovců bylo, že zajali Area a zavřeli ho do bronzové nádoby, jaké se u nás jinak vyrábějí z hlíny. Bůh v něm zůstal po třináct měsíců a byl by v něm také zahynul, nebýt toho, že macecha dvojčat Eriboia prozradila Hermovi, kde ztracený bůh vězí. Nato Hermes unesl zajatce, který byl již téměř k smrti umořený. Dá se patrně předpokládat, že Arés byl tehdy ještě v chlapeckém věku, jako Alóeovci sami. Na zmíněných etruských malbách vidíme chlapce na okraji jedné nádoby, v níž plane oheň: nepochybně příprava k zasvěcovacímu obřadu. O Areově výchově a o jeho vychovateli Priapovi, který svého svěřence nejdříve naučil tanci a teprve potom válčení, uslyšíme později.

Héfaistovo svržení a vychování

O Areovi se dozvíme více ve spojitosti s Héfaistem. Jejich společná příhoda s Afrodítou je známa; jiný příběh s jejich matkou Hérou – rovněž ženou, která stála mezi oběma – ještě uslyšíme. O předčasném a i jinak nezdařeném porodu Héfaista, který to všechno způsobil, jsme se již zmínili. Nutno však říci přesněji, jak mu rozumět. Byl to porod dítěte, které kulhalo na obě nohy, poněvadž chodidla i prsty mělo otočené obráceným směrem a nedovolovaly mu chůzi, nýbrž jen valivý pohyb celého těla vpřed. Toto znetvoření zřetelně poznáváme na starých vázových malbách a uslyšíme ještě, jak Héfaistos, jakoby ohnivé kolo na nebi, potřeboval celý den, aby po svržení z Olympu doletěl na zem. K jeho porodu došlo příliš brzy poněvadž připadl do oněch tří set let, v nichž se Héra stýkala s Diem jen potají. Nezdařený porod byl plodem těchto raných dob a početí bez účasti muže byla jen výmluva – tak tvrdili i někteří básníci, kdežto jiní autoři opět prohlašovali, že Héfaista porodila Héra ze stehna.

Homér vkládá své vyprávění do úst přímo Héfaistovi a Héřin syn ve své řeči nezastírá, jak ho rmoutí, že se matka snažila nedochůdče utajit. Totéž jsme slyšeli také z úst bohyně samé. Hodila dítě do moře. Zle by se mu bylo vedlo, kdyby ho při pádu nebyly Eurynomé s Thetidou přijaly v mořském lůně. Devět let zůstal Héfaistos u těch dvou bohyní a v jeskyni na Ókeanu, koval pro ně sponky a náramky, náušnice a řetízky. Nikdo z bohů ani lidí o tom nevěděl, jen obě mořské bohyně, které ho zachránily. Ještě o jiném svržení vyprávěl Héfaistos u Homéra. Snad to ale byl týž příběh, jen jinak odůvodněný. Chtěl pomoci matce proti Diovi, ale otec chytil syna za patu a mrštil jím dolů z prahu božského paláce. Po celý den Héfaistos letěl. Se západem slunce dopadl takřka bez dechu na Lémnos. Muži z barbarského lidu, který ho na onom ostrově později uctíval, Sintiové, ho našli a ujali se ho. To se událo tehdy, když Zeus pověsil manželku na zlatý provaz mezi nebem a zemí za to, že tak nenávistně pronásledovala Héraklea. Ruce měla Héra spoutané a k oběma nohám měla přivázané kovadliny.

O jednom spoutání Héry, jehož původcem byl Héfaistos, protože ho matka zavrhla, si ihned povíme. Ve všech příbězích však Héra syna neodvrhla. Vyprávělo se také, že bohyně Héfaista po porodu dopravila na ostrov Naxos ke Kédaliónovi, aby ho vychovával a zasvětil do kovářského umění. Kédalión byl podobná postava jako Kabeirové. Jeho jméno znamenalo tolik jako „Falický muž“. Počítali ho také ke Kyklópům, mezi nimiž Héfaistos našel poměrně pozdě kovářské druhy: teprve když ho vyprávění uvedla ve spojitost s velikými západními sopkami Etnou a Vesuvem. Na hůrce Mosychlu, která byla zřídlem podzemního ohně na ostrově Lémnu měl za syny Kabeiry, kteří se nazývali Karkinoi, „Raci“. Jeho samého tam považovali za boha podzemního ohně. V naší řeči znamenalo *héfaistos* také prostě oheň.

Spoutání Héry

Podle jednoho starého příběhu spoutal Héfaistos Héru. Vyprávělo se, že Héra se styděla za své nedochůdče, odvrhla Héfaista, snažila se své mateřství utajit, a syn jí to nemohl zapomenout. Údajně dostal jako slavný umělec zakázku zhotovit pro Olympany trůny. Každopádně poslal trůn pro Héru. Potěšena krásným darem, usedla na trůn, a najednou byla svázána jemnými pouty. Trůn se spoutanou bohyní se dokonce zvedl a vznášel se ve vzduchu. Nikdo nedovedl Héru vysvobodit a mezi bohy zavládlo veliké zděšení. Poznali Héfaistův uskok a poslali pro něho, aby přišel matku vyprostit. Vychytralý umělec vzdorovitě odvětil, že žádnou matku nemá. Tu všichni v radě bohů zmlkli a nevěděli, jak by Héfaista dostali na Olymp. Úkolu se podjal Arés. Musel však prchnout před Héfaistovým ohněm a vrátil se ostudně poražen. Na staré vázové malbě vidíme, jak byl na jevišti komicky předváděn spor obou bratrů o matku spoutanou na trůně: bojovali spolu oštěpem, Arés pod jménem užívaným pro boha války, Enyalios, Héfaistos pod označením Daidalos, což ukazuje na původní totožnost stejnojmenného athénského umělce.

Jak příběh probíhal po Areově porážce, se nevyprávělo jen slovy, nýbrž to bylo také zobrazeno nádhernými malbami, jimiž naši staří umělci vyzdobili četné vázy. To Dionýsovi, Diovu a Semelinu synovi, se podařilo úskočníka přivést. Dal mu napít vína, jehož účinek Héfaistos zjevně dosud neznal, posadil opilého boha na mezka a vedl ho jakoby v triumfálním průvodu na Olymp. Bohové se asi smáli, když spatřili opilého umělce. Ale nebyl zase tak opilý, aby matku nezištně odpoutal. Požadoval za to za manželku Afrodítu nebo jinou bohyni, o níž už rovněž víme: Palladu Athénu. Víme také, že s těmi bohyněmi zrovna neudělal štěstí. Ale Héra byli vysvobozena.

Héra, Ixíón a Kentauři

Patrně si čtenář povšiml, jak Héra, ač si přála dítě bez Diovy účasti, přece jen dbala, aby manželovo lože nezhanobila. Na to kladla obzvláštní důraz. Formou manželství, kterou Héra jako bohyně manželství střežila, bylo jednoženství nebo – z hlediska ženy – doplnění jediným mužem, přičemž také manželka měla zůstat jediná. Proto ta žárlivost a nenávist vůči synům, které měl Zeus s jinými ženami. Zeus však v našem náboženství nebyl jen bůh manželství. Zastupoval jiný, nemateřský původ života: původ otcovský jakožto vyšší formu, která není vázána na jedinou ženu a která k ženě – natožpak k jediné ženě – není ve služebném poměru, nýbrž uštědřuje všem ženám potomstvo jako božský dar. O Héře se vyprávělo, že ji v jejím předmanželském období znásilnil Gigant jménem Eurymedón a že s ním počala syna. Tím synem nebyl Héfaistos, nýbrž velice mu blízký Prométheus. A v některých vyprávěních napadaly Diovu manželku – podle všeho v temné době jejího odloučení od manžela, v době její návštěvy u Ókeana nebo u Títánů v podsvětí – také falické bytosti: Síléni, jak ještě vidíme na zobrazeních v jejím slavném chámu u Paesta a na vázových malbách.

Jiný, podobný příběh se odehrál v nebi a vypráví jej Ixíón, král Lapithů, obyvatel Thessalie v pradávných dobách. Jeho otcem byl prý Arés nebo Flegyás, známý rouhač: udávají se však také jiní otcové. Ixíonova pozemská žena se jmenovala Día, což je jen jiné jméno pro Hébu, Héřinu dceru, ba pravděpodobně i pro Héru samu jako „Patřící k Diovi“, „Nebeskou“; takový je totiž význam slova *día.* Ixíón slíbil svému tchánovi Déioneovi, „Pustošiteli“, skvělý svatební dar. Když si však Déioneus měl pro slíbené dary přijít, nalíčil na něho zeť dřívím a prachem obratně zamaskovanou jámu plnou žhavého uhlí a nechal ho do ní spadnout. Ixíón byl první, kdo tak zavedl mezi smrtelníky vraždu příbuzného. Nato propadl šílenství a nikdo, žádný bůh ani člověk, ho nechtěl od této vraždy očistit. Konečně se nad ním slitoval sám Zeus, a nejen že ho zbavil viny, nýbrž povznesl ho do nebe, učinil ho svým hostem a obdařil nesmrtelností. V paláci, kam byl zván, spatřil Ixíón Héru a zatoužil po její lásce. Héra to Diovi nesmlčela. Aby se dozvěděl pravdu, vytvořil Zeus z oblaku manželčinu podobu. Ixíón objímal oblak v domnění, že svírá Héru, a zplodil s ním dítě, půl člověka, půl koně. Zeus však, rozlícen dvojím Ixíonovým proviněním, dal rouhače přivázat k okřídlenému ohnivému kolu, které je hnáno povětřím ve věčném víru, zatímco potrestaný nevděčník neustále opakuje: „Dobrodinci máš splácet vděčností.“ Tento trest byl později přeložen do podsvětí.

S oblakem zplodil Ixíón syna bez účasti Charitek – to jest bez Afrodíty –, jak nám to bylo řečeno také o početí Héfaista. O jeho synovi, dvoutvárné bytosti jménem Kentauros, se říkalo, že se na hoře Pélion pářil s klisnami. Tak prý vznikli Kentauři, divocí obyvatelé lesa, nad jejichž čtyřnohým koňským trupem se tyčí lidské poprsí.

Walter Burkert, *Greek Religion*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985 (něm. orig. 1977). Následující text je provizorní ukázkou z českého překladu připravovaného pro vydání nakladatelstvím Vyšehrad.

HÉRA

Jméno královny bohů, Héra, připouští více vzájemně se vylučujících etymologií; jednou z možností je spojení s *hórá*, „roční období“, které se vykládá jako „zralá pro manželství. Její kult má dvě hlavní centra; jedním je svatyně mezi Argem a Mykénami, díky níž si u Homéra vysloužila stálý přívlastek *Héré Agreié*, druhým ostrov Samos; Héra je však široko daleko uctívána jako největší bohyně. Na obrazech má vysokou korunu bohyně, *Pólos*, stejně jako Métér (Matka bohů), Artemis a další bohyně. Zachovala se však i vzpomínka na starší, anikonické zobrazení v podobě sloupu v Argu a prkna na Samu. Homérský přívlastek je *boópis,* „volooká“; široké, úrodné roviny s pasoucími se stády hovězího dobytka a oběti z něho jsou její specielní oblastí.

Jedinečný je její vztah k chrámu: jsou jí věnovány nejstarší a nedůležitější chrámy. Její chrám na Samu, poprvé postavený podle sakrální míry 100 stop, byl pravděpodobně vedle hlavního oltáře zřízen už kolem roku 800. V Perachoře stály v 8. století dva Héřiny chrámy, jeden byl zasvěcen Héře Na výšině (*Akraiá*) a druhý Héře Přístavní (*Limeniá*). V argejském Héraiu už tehdy také musel existovat dům bohyně; důkazem toho je model chrámu; ve druhé polovině 7. století byl nahrazen velkým kruhovým chrámem, který vyplňoval celou terasu. Dalece ho předstihl nový chrám na Samu v 6. stol., který zůstal jedním z největších řeckých chrámů. V Tírynthu byly trosky mykénského hradu přestavěny na Héřin chrám, v němž byl obzvlášť starobylý obraz sedící bohyně. V Olympii měla Héra svůj chrám mnohem dřív než Zeus; vedle velkého kultovního obrazu bohyně sedící na trůně stála socha Dia jakožto válečníka. Široko daleko proslulé byly chrám a svatyně Héry Lakínie blízko Krotónu v jižní Itálii. Překvapivým objevem byla skutečnost, že i v Poseidónii (Paestu) byly dva ze slavných, dobře zachovalých chrámů věnovány Héře: basilika ze 6. století a tak zvaný Poseidónův chrám z 5. stol.; další Héřin chrám byl nedaleko, při ústí řeky Selé. Nápadně často jsou svatyně Héry mimo město – v Argolidě, na Samu, poblíž Krotónu a též na řece Selé.

Ve srovnání s výsostností svého kultu sama Héra, jak se zdá, u Homéra poněkud ztrácí prestiž a skoro se blíží komické postavě. Jako manželka Dia je spíše vzorem žárlivosti a manželského hašteření než náklonnosti. Je to tím, že se Héra ani nejsilnějšímu bohu ochotně nepodřizuje, nýbrž je mu svébytnou partnerkou. Protože je Diovou vlastní sestrou, „nejstarší dcerou velkého Krona“, porušuje tabu incestu, a právě tím zdůrazňuje svou jedinečnou rovnost zrození. Její autorita se zakládá na tom, že spí „v náručí velkého Dia“; ale stejně tak o Diovi se mluví jako o „hromovládném manželu Héry“. Zeus měl styk s mnoha ženami, ale jediná Héra sedí na zlatém trůně a drží žezlo; Paridovi nabízí královskou moc.

Naplnění manželství, které líčí slavná scéna z *Íliady*, je oklamáním Dia, a tedy jejím triumfem. Pomocí vyšívaného pásu vypůjčeného od Afrodíty dosáhne toho, že otec bohů i lidí zapomene dohlížet na trójskou válku: „sotva ji zhléd, již rozvážný duch byl zatemněn láskou“. Vezme ji do náruče, země dá vyrašit trávě a květinám, na všechno se snese zlatý oblak; tak se spojují na hoře Ídě v posvátném okrsku. Celé líčení prostupuje obraz bouřkového mraku kolem vrcholu hory, epifanie boha počasí. Ale Héra není němá země, nýbrž silná osobnost s vlastní vůlí.

Tento obraz naplnění božského manželství, jak jej předkládá *Ílias*, měl velký vliv; připomínka této scény je jedním ze způsobů, jak lze Héře vzdávat poctu. Z Héraia na Samu pochází terakotový reliéf ze 7. stol., zobrazující muže, který bere za ruku nahou ženu a přitom jí hladí bradu. O něco pozdější dřevořezba z téže svatyně představuje Dia stojícího vedle Héry, s jednou rukou kolem jejích ramenou a druhou panovačně sahající na její ňadro. Tato scéna se sublimovaně opakuje na Metopě z 5. stol. ze Selinúntu a pak znovu na vlysu na Parthenónu: sedící Zeus obdivně hledí na ženu, která, obrácená k němu, si odhaluje závoj.

Lokální mýty vyprávějí i o božském spojení na dalších místech, na Euboi, nebo blízko Knóssu, kde se tento sňatek napodoboval při každoročních obětních slavnostech, nebo na blaženém, dalekém Západním ostrově, kde zrají jablka Hesperidek.

Jako pravzor uskutečněného manželství, „starého zákona manželského lože“, je Héra všude bohyní sňatku a manželství – přičemž pro svádění a rozkoš zůstává Afrodíté. Obětuje se jí v měsíci svateb *Gameliónu* spolu s jejím Diem, zvaným Zeus Héraios. Je vzývána jako „připravující svatbu“, *gamostolos*, „spojující“ *zygiá,* a zvláště pak jako „naplněná“, *teleiá* – vždyť přece sňatek je mimořádným způsobem cíl a naplnění, *telos*, lidského života. Před jejím chrámem na Lesbu se konají soutěže krásy. Sapfó se modlí, aby jí Héra byla nablízku.

V Olympii slaví ženy svůj svátek Héry každé čtyři roky. Předsedá mu 16 žen, dvě z každé obce, Héra dostává nově utkaný *peplos*. Dívky (panny) běží o závod na stadionu, oblečené do krátkého *chitónu*, který odhaluje pravé rameno. Cenou vítězky je olivová ratolest a část krávy poražené pro Héru. Mýtus praví, že Hippodameia ustanovila tuto slavnost Héry jako dík za svůj sňatek s Pelopem. Jeden sbor proto zpívá a tančí pro Hippodameiu, další však pro Fyskou, milenku Dionýsa, kterého i ženy vzývají, aby se objevil jako býk. Když se ženy pod patronátem Héry sdružují a utvářejí vlastní organizaci, protějšek společnosti mužů při velké olympijské slavnosti, je tam přesto zároveň přítomen i odpůrce Héry, Dionýsos; antiteze se zdvojuje.

Je zvláštní, že obrazu Héry chybí jeden rys: mateřství. Alkaios ji sice, jak se zdá, nazývá „zplozením všeho“ *pantón genethlá*, ale nikdo není jejím vlastním milovaným dítětem. Jediný významný bůh pocházející z legitimního manželství otce bohů je Arés; a Zeus ho oslovuje jako „nejprotivnějšího“ ze svých dětí. Vedle toho jsou jmenovány druhořadé postavy, jako Hébé, „květ mládí“, která bohům podává víno, nebo Eileithyia, bohyně porodu odedávna ctěná, ale s velmi omezenou sférou vlivu. Nikdy není Héra vzývána jako matka, nikdy není zobrazena jako matka s dítětem. Nanejvýše podává prs jako gesto smíření kdysi nenáviděnému Hérakleovi. Její ženství se omezuje na vztah k manželovi: na akt lásky a na to, co je předtím a potom – na jedné straně sňatek, na druhé rozloučení. Ve Stymfalu má Héra tři chrámy, jako „dívka“, *pais,* jako „naplněná“, *teleiá,* a jako „opuštěná“, *chérá*.

Mytologie líčí na jedné straně onen předcházející stav: jak se Héra a Zeus poprvé spojili, „za zády rodičů milých“, jak naznačuje *Ílias* a jak bychom se mnohem podrobněji dozvěděli od řeckých žen. Ještě originálnější je příběh o tom, jak se Zeus na hoře Thornax u Hermiony proměnil v kukačku, aby Héře vlétl do klína. Polykleitův zlatý a slonovinový obraz v Héraiu měl žezlo s onou kukačkou. Jako nezbytný předpoklad uzavření manželství náleží k Héře opět panenství. Ostrov Samos měl díky tomu příjmení *Partheníé*, Panenský, a řeka Imbrasos u svatyně byla nazývána *Parthenios*, protože právě zde Héra slavila svatbu. Také v Hermioně byla uctívána Héra Panna, *Parthenos*. Héra – nepochybně její socha – byla každý rok koupána v řece Kanathu blízko Nauplia, čímž se prý měla stávat opět pannou. Takto mohla být znovu přivedena k Diovi.

Ale zrovna tak k manželství Héry patří druhý mezní bod, onen stav poté: roztržka, odloučení. V *Íliadě* je Héra haštěřivá, žárlivá manželka, která k velké zlosti manžela prokoukne jeho malá tajemství, takže ten může svou převahu zachránit jedině hrozbami výpraskem. Po procitnutí ze svého omámení Zeus své ženě připomíná, jak ji už jednou spoutanou zavěsil mezi nebe a zemi, s kovadlinou zavěšenou na každé noze, a šlehal ji bičem – barbarský trest v kosmickém zarámování, který se stal oblíbeným tématem alegorických interpretací. Stejně tak ale platí, že Héra je nebezpečná, zlá a nesmiřitelná ve svém hněvu: právě to, že je nejlepší mezi bohyněmi, se musí potvrdit tím, že je schopná způsobit zlo svým nepřátelům. Když není matkou, je o to strašnější macechou. Pronásleduje Dionýsa ještě před jeho narozením, dosáhne toho, že Semelé shoří v Diově blesku, že Dionýsova chůva se i se svým vlastním synem vrhne do moře. Dcery krále Proita, které se posmívaly jejímu obrazu v Tírynthu, musí v podobě šílených krav pobíhat po Peloponnésu; podobně svou kněžku v Argu, Íó, na níž Zeus spočinul okem, zběsile a v podobě krávy žene světem. Mimořádně rozmanitá je hra jejích intrik vůči Hérakleovi, jemuž uloží sloužit králi Eurystheovi v Mykénách, sama proti němu živí nemejského lva a lernajskou hydru, a nakonec ho nechá v šílenství v Thébách zabít svou ženu a děti. Zničení vlastní rodiny v pomatenosti je převrácením manželství, „starobylého řádu lože“. Dokonce i proti Diovi je namířena anarchická ničivost Héry: ona sama ze sebe zrodila Týfaóna, netvora, který měl svrhnout Diovu vládu. Také Héfaistos, nezdařený bůh kovářů, se narodil jen z ní, bez otce. Héra jím pak, pravda, zlostně mrštila z Olympu do moře, ale on se pomstil tím, že své matce daroval trůn, který ji rafinovaným mechanismem držel spoutanou do té doby, než Dionýsos přivedl Héfaista opět na Olymp a zprostředkoval smíření.

Když se podíváme blíže na Héřiny slavnosti, zjistíme, že to není jen radostná svatební slavnost, ale také období těžké krize, při níž se nastolený řád hroutí, a samotná bohyně hrozí zmizením. V argejském Héraiu tuto krizi, odhlédneme-li od vágních narážek, vnímáme jen v mýtech: v Argově smrti rukou Herma Agreiofonta, a v útěku Íó proměněné v krávu. Při novoroční slavností *Héraia* je pak řád znovu ustaven pomocí průvodu Héřiny kněžky na voze taženém voly, doprovázené procesím chlapců nesoucích štíty. Kultovní legenda na Samu vypráví, jak se piráti v noci pokoušeli ukrást kultovní obraz a jak jejich plány byly zázračně překaženy. Nechali obraz na břehu a předložili mu obětní pokrmy; původní obyvatelé Samu, Kárové, obraz hledali a když ho našli, ověnčili ho vrbovými větývkami a přivázali ho k vrbovému křoví tak pevně, aby už nemohl uniknout; nakonec kněžka obraz očistila a vrátila do chrámu. Vlastní rituál probíhající během svátku z toho není možno přesně vyvodit. Vypráví se nicméně, že jako pokání za ono spoutání obrazu, se Kárové nyní sami věnčí vrbovými

ratolestmi, zatímco opravdoví ctitelé bohyně, nepochybně včetně kněžky, nosí věnec z vavřínu. Slavnostní hostina se díky tomu ve svatyni konala na zemi vystlané vrbovím, s vrbovými věnci, jistě za přítomnosti kultovního obrazu: mezi chrámem a oltářem byl objeven podstavec, zřejmě pro sochu, a vedle velkého oltáře byl identifikován vrbový strom. Této zvláštní odrůdě vrby, zvané *lygos* (drmek obecný), se obecně připisují antiafrodiziakální účinky, proto se latinsky jmenuje *agnus castus,* „cudný beránek". Vykládat tuto slavnost jako očišťování, nevěstinu koupel a svatbu, není příliš přesvědčivé. Noční ztráta a nalezení za jasného rána, násilí vůči božskému obrazu a pokání, muži s věnci cudnosti na primitivní podestýlce při obětní hostině ve svatyni daleko od města: to je stav převráceného řádu, který o to spolehlivěji pomáhá znovu nastolit *thesmos*, řád normálního života, když se očištěná bohyně posléze navrací do svého starého domu.

V Boiótii slaví skupina měst pod vedením Platají každý šedesátý rok slavnost Velká Daidala. „Daidala" jsou dřevěné figury zhotovené z kmenů stromů, pravděpodobně jen hrubě opracované. Při slavnosti je jedna z nich nastrojena jako nevěsta, je posazena na vůz tažený hovězím dobytkem, a s družičkami, které ji doprovázejí, je s velkou pompou jako svatební průvod vezena od řeky Asópos na vrchol hory Kithairón. Tam je postavena dřevěná konstrukce jako oltář, zvířata jsou poražena – pro Dia býk, pro Héru kráva – a nakonec se všechno, maso, oltář i Daidala společně spálí; plamen s vrcholu hory září široko daleko. Tato ohňová slavnost, snad mínójského typu, byla pomocí aitiologického mýtu „homerizována": Héra se pohádá s Diem a vrátí se na Euboiu; Zeus nato dá vystrojit dřevěnou pannu jako svou nevěstu a rozhlašuje, že slaví svatbu s Platají, dcerou Asópa. Když o tom Héra uslyší, přispěchá spolu se ženami z Platají, strhá své sokyni šaty – a vybuchne smíchem. Sokyně však musí být zničena, proto ohňová slavnost.

Ve svém chrámu v Platajích má Héra dvě sochy a dva přídomky: „vedená jako nevěsta" *nymfeuomené*, a „naplněná", *teleiá*; krizí a zlomem se opět vždy obnoví „naplnění" jejího manželství. Přitom „Plataia" je indoevropské jméno bohyně země, a tedy dávné manželky otce nebes; za mýtickým vyprávěním se tedy skrývá historické překrytí starší náboženské vrstvy. Toto překrytí se však stává vyjádřením Héřiny konfliktní bytosti, která svého manžela zároveň chce i nechce, přičemž oba nakonec dosáhnou svého cíle a slavnost ničení, sama o sobě chmurná, poslouží k dobré náladě Olympanů.

HÉFAISTOS

Héfaistos je zřejmě ne-řecký, stejně jako jeho jméno. Jeho město Héfaistias bylo hlavním městem ostrova Lémnu, kde až do 6. stol. sídlilo samostatné, ne-řecké obyvatelstvo; Řekové jim říkali Tyrrhénové, čímž je identifikovali s italskými Etrusky. Z pozdějších zdrojů víme o velké slavnosti očišťování na ostrově Lémnu, která vyústila v zapálení nového ohně a jeho rozdávání řemeslníkům; podle *Íliady* Sintiové na Lémnu pečovali o Héfaista, když spadl s nebe. K lémnajskému Héfaistovi patří, jako jeho synové a vnuci, tajemní kovářští bohové, Kabeirové.

Mimořádný význam kovářství v bronzové i v raně železné době vedl k úzkému propojení politických a náboženských organizací. Stopy „kovářského království" lze vysledovat v pozdně chetitských tradicích. O přímém spojení kovářských dílen a svatyně ve 12. století působivě svědčí Kition na měděném ostrově Kypru; uctívá se zde bůh a bohyně „na měděném ingotu". I u Frygů, jak se zdá, měla velká bohyně co do činění s kovářskými dílnami. Jak s tím lze spojovat lid a řeč Tyrrhénů na Lémnu, zůstává zatím nejasné; nápisy z Lémnu nebyly s jistotou vysvětleny.

Řecká města vykázala řemeslu až druhé místo, první patřilo válečnické zdatnosti *areté*. Jen v Athénách má Héfaistos mimořádné postavení v mytologii i v kultu; svým podivným setkáním a Athénou se de facto stal otcem prvního krále Erichthonia, a tedy praotcem Athéňanů; proto se mu při Apatúriích, rodové slavnosti athénských frátrií, dostává oběti. Své místo má v kalendáři slavností i kovářská slavnost *Chalkeia*, která se týká též Athény. Ale monumentální chrám dostal Héfaistos, společně s Athénou, až po roce 450; stojí, skoro úplně zachovaný, na kopci nad Agorou, proti athénské Akropoli.

V epice se Héfaistos liší od ostatních olympských bohů těsným sepjetím se svým nejvlastnějším prvkem, ohněm; jeho jméno může také znamenat prostě „oheň". Když říční bůh Skamandros chce utopit Achillea ve svých vlnách, Héra přivolá Héfaista, který žhavými plameny řeku spoutá. Epifanií Héfaista, a tím i centrem jeho kultu, byl – ještě dnes existující – hořící zemní plyn blízko obce Olympos na jižním pobřeží Malé Asie; podobný zemní oheň snad existoval i na ostrově Lémnu. Až sekundární je spojování Héfaista s vulkány, pojmenování Liparských ostrovů na Héfaistovy ostrovy, umístění jeho kovářů pod horu Etnu.

Bůh Héfaistos má zmrzačené nohy, to z něj dělá outsidera mezi dokonalými Olympany; vysvětlení jsou realistická i mytická; speciální síly jsou označeny

speciálním znamením. Výpravná epika podává burleskní vysvětlení: Héra zrodila tohoto boha sama ze sebe, bez zplození mužem, ale výsledek byl zklamáním, zlostně jím mrštila dolů z nebe. Pokračování příběhu, jak Héfaistos ze msty připoutal svou matku k umně zhotovenému trůnu a jak jediný Dionýsos byl schopen nakonec dovést opilého Héfaista zpátky na Olymp, aby ji osvobodil, se stalo oblíbeným tématem dionýských vázových maleb; literárně to bylo zpracováno v Alkaiově hymnu, který mohl čerpat z lémnajské tradice.

Ílias dělá z Héfaista příčinu a předmět homérského smíchu, když místo krásného chlapce Ganyméda s kulháním a sípáním bohům nalévá víno; a přesto je právě tato veselost pro něho žádoucím úspěchem – on jediný má chytrost a odstup od vlastní osoby, aby tímto způsobem odlehčil napjatou situaci. I další výbuch homérského smíchu v *Odyssei* je na jeho účet a přitom je opět jeho triumfem, když svou nevěrnou ženu Afrodítu i s Areem polapí do důmyslně zhotovené sítě.

V Íliadě je Héfaistovou manželkou Charis, Líbeznost. Jeho kovárna, zřízená v mosazeném domě na Olympu, je popsána ve scéně, kdy Thetis přichází prosit o nové zbraně pro Achillea. Sám Héfaistos pracuje u měchů a kovadliny, ukoptěný a zpocený, ale díla vycházející z jeho rukou jsou nádherná: trojnožky na kolech, které automaticky jezdí a dokonce robotické dívky, které ho podpírají. Ještě úžasnější je štít, který zhotovuje, obraz celého lidského světa zarámovaný nebeskými hvězdami. Bůh řemeslníků se stává modelem stvořitele všeho; je možné, že autor *Íliady* tímto obrazem mínil sama sebe.

ARÉS

„Arés“ je zřejmě staré abstraktní substantivum označující „bojovou vřavu“, „válku“. Nápadně často se objevuje od něj odvozené přídavné jméno *areios*: existuje Zeus Areios, Athéna Areia, Afrodíté Areia, v mykénštině patrně též *Hermaas Areias*, k tomu „Areův kopec“, *Areios pagos* v Athénách. U Homéra se slova *arés* užívá pro boj; ustálené jsou výroky jako „odolat (čelit) ostrému *areovi*“, „vzbudit ostrého *area*“, „*areem* měřit svou sílu“, „zabít *areem*“; zároveň však je Arés obrněný, železný (mosazný,) válečník, k jehož válečnému vozu dávají postroj Strach a Děs, *Fobos* a *Deimos*; je „přemocný“, „nenasytný v boji“, „zničující“, „úkladně vraždící“. A pokud je hrdina válečníkem, je „Areovou ratolestí“; Danaové jsou „následovníci Area“, zvláště Meneláos je „milý Areovi“ a v boji „jako Arés“.

V Íliadě je Arés vždycky protivníkem Athény a obvykle ke svému neprospěchu; vždyť je také na straně nakonec prohrávající Tróje. Když Athéna zvedne válečný pokřik na řecké straně, Arés jako temný bouřkový mrak zařve z trójské pevnosti a od řeky Simoeis. Jakmile Arés na Olympu uslyší, že byl zabit jeden z jeho synů, hlasitě běduje, tluče se do stehen a chce se vrhnou do bitvy; ale Athéna mu vezme helmu, štít i kopí a napomene ho, aby se podrobil vůli Dia. Arés a Athéna se též utkají v bitvě bohů: Arés neúspěšně vrhne své kopí proti Athénině aigidě, zatímco Athéna kamenem zasáhne Areovu šíji, takže padne do prachu, natáhne se celou svou délkou sedmi jiter (*plethra*). Ještě hanebněji s ním zachází v pátém zpěvu *Íliady* v tzv. „Diomédově hrdinství“: sama vede Diomédův oštěp proti bohu, zraní ho na břiše, způsobí, že teče božská krev; Arés zařve jako devět či deset tisíc mužů najednou a prchá na Olymp, ale Zeus se na něj zlostně oboří: „z bohů, již v Olympu jsou, ty’s věru mi protivný nejvíc: vždycky ti rozkoší jsou jen sváry, války a půtky!“ Arés je ztělesněním všeho, co je na válce hnusné; sláva vítězství, Níké, zůstává Athéně. Proto je také Areovou vlastí divoká barbarská země, Thrákie.

Arés má málo vlastních mýtů. V *Íliadě* nalezneme temnou narážku na to, jak Alóeovci Ótos a Efialtés věznili Area v kovovém sudu po 13 měsíců, než ho z něj Hermés ukradl; tušíme rozpustilou slavnost nevázanosti, která propuká ve 13. měsíci. Areovým synem je Kyknos, který byl ještě vražednější než jeho otec a chtěl si postavit chrám z lidských lebek; Héraklés příšeru zabil, Arés se pokoušel svého syna pomstít, ale i tady byl zraněn; Zeus bojující od sebe oddělil. Nejosobitěji figuruje Arés v mýtu o založení města Théb: jeho synem je onen drak, jehož Kadmos zabil u pramene, aby mohl zasít jeho zuby; válečníci zrození ze země, kteří se vzájemně pobíjejí, jsou tedy potomky Area. Kadmos se později usmířil s Areem a oženil se s Areovou a Afrodítinou dcerou Harmonií: vražedná válka končí harmonickým řádem; tak je založeno město.

Bojující armády samozřejmě občas Areovi obětovaly, ale chrámový kult měl Arés jen na několika místech. Proslulou sochu Area vytvořil Alkamenés. Slavný Areův chrám na athénské agoře, o němž se zmiňuje Pausaniás, sem byl přenesen až v dobách Augusta; prý stál původně v Acharnách v severní Attice a snad dokonce patřil jinému bohu. Teprve římský Mars, Mars Ultor císaře Augusta, zjednal Areovi místo uprostřed athénské *polis*.